

Adil ÇELİK, Kırgız Arkaik Destanları ve Mitoloji. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2020, ISBN: 978-625-7881-94-4, 172 Sayfa.

İlteriş YILDIRIM*

İnsanın evreni anlamlandırmaya çalışmasının bir sonucu olarak yaratılan mitler insanlığın ilk zamanlarından başlayıp günümüze kadar canlılığını korumuş; dilde, inançta, günlük pratiklerde, kısacası kültürün her alanında kendisini göstererek insan yaşamını şekillendirmiştir. Çağ ilerlese ve toplumlar farklı kültürel çevrelerden etkilense de mitler etkisini sürdürmüş, özellikle de sanatsal ürünlerde canlılığını korumuşlardır. Günümüze kadar ulaşmış mitolojik veriler sunan bu ürünlerin başında da arkaik destanlar gelmektedir. Destanlar mitlerden sonraki dönemlerde oluşmuş olup mitlerden yoğun bir biçimde beslenmişlerdir. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Türk Halk Bilimi Bölümünden Dr. Adil Çelik, *Kırgız Arkaik Destanları ve Mitoloji* adlı eserinde Kırgız Türklerine ait Boston, Kococaş, Er Töştük ve Coodarbeşim adlı dört arkaik destanı Türk mitolojisi bağlamında incelemiş ve çok zengin veriler sunmuştur.

172 sayfalık eserin kapağında, içerik ile uyumlu bir şekilde bir manasçı – comokçu ve bir de mitoloji sözcüğünün altında, yeraltı dünyası ile ilişkisine atıfta bulunularak çizilmiş, destan ve masallarda sıkça geçen Celmoguz adlı demonik varlık resmedilmiştir. Yazar, İçindekiler bölümünün ardından Ön Söz kısmında mitolojiye yüklenen anlamın zaman içerisindeki değişimine değindikten sonra bu eserin aslında 2012’de yüksek lisans tezi olarak hazırladığından, o yıllardaki ortamdan ve zaman içerisindeki gelişmelerden bahsetmektedir. Yazar yine bu başlık altında çalışmanın hangi bölümünde ne yaptığını kısaca özetlemekte, Kırgız destancılık geleneğinin folklor araştırmacıları için kuram geliştirecek kadar zengin olduğunu belirtmektedir (Çelik, 2020: 6). Bu başlığın ardından eserde kullanılan kısaltmalar yer almaktadır.

Yazar, Giriş ve Sonuç başlıklarının dışında, eserini Türklerin kozmolojik algısına göre üç bölümde ele almıştır ve bunları “Gök”, “Yer ve İnsan”, “Yeraltı” şeklinde adlandırmıştır. Ayrıca eserin sonunda Kaynaklar ve Dizin bölümleri de mevcuttur. Yazar, Giriş bölümünün ilk alt başlığı olan “Destan-Mitoloji İlişkisi ve Arkaik Destan Kavramı” başlığı altında mit ve destan ilişkisine değinmesinin ardından, arkaik destan ve klasik destan ayırımına dikkat çekerek ilerleyen bölümlerde ele alacağı arkaik destanların önemini kavratmaktadır. Arkaik destanlar toplumların mitolojilerinin aktarılmasında ve araştırılmasında çok önemli bir rol oynamaktadırlar. Bu bölümün ikinci alt başlığı olan “Kırgız Arkaik Destanları” başlığı altında ise Kırgız Türklerinde destan ve destancılık geleneğine değindikten sonra bu eserde ele alınmış olan arkaik destanların kullanılan varyantları ve olay örgüleri hakkında bilgiler vermektedir.

Gök âlemi için ayrılmış olup aynı şekilde adlandırılan birinci bölüm yazar tarafından “Kutsal Gök ve Kuday”, “Umay”, “Kozmik Kültler” başlıkları altında ele alınmıştır. Yazar burada ilk olarak mitoloji alanında çalışmış araştırmacıların ve kendisinin zengin birikiminden faydalanarak iyilik kaynağı olan göğe ve göksel unsurlara dair bilgiler aktarmış ve devamında dört arkaik destanda bunlarla ilgili olarak geçen dizeleri sunmuştur. Diğer bölümlerde de ilk olarak ele alınan mitolojik unsura dair bilgiler sunulup sonradan destan dizeleri verilmiştir.

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Bilimi Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas/Türkiye, ilterisyildirim@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7798-3047.

İkinci bölüm ise “Yer ve İnsan” şeklinde adlandırılmış olup “Su Kültü”, “Ateş Kültü”, “Ağaç Kültü”, “Dağ Kültü”, “Atalar Kültü”, “Demir Kültü”, “Eşik Kültü”, “Kayberen ve Hayvan Kültleri”, “Renk ve Yön Simgeciliği”, “Alp Uykusu ve Rüya”, “Kutsal Ritüeller: Av ve Kurban”, “Geçiş Dönemi Uygulama ve İnançları” gibi başlıklarda ele alınmıştır. Bu bölümdeki başlıklar gök ile yeraltı arasında kalan ve insanın da yaşama alanı olan yeryüzüne dair başlıklardır. Yeryüzünde bulunup kütleleşmiş olan ve destanlardaki bu kültlere dair unsurlar bu bölümde ele alınmıştır.

Üçüncü bölüm “Yeraltı” şeklinde adlandırılmış ve “Kahramanın Erginlenme Mekânı Olarak Yeraltı”, “Alp Kara Kuş”, “Mamıtlar”, “Al Ruhu Eksenindeki Cadılar: Celmoguz ve Bek Toro”, “Devler ve Demonik Alplar” başlıkları altında ele alınmıştır. Bu bölümde yeraltı dünyasının, kahramanın erginlenme alanı olduğu açıklandıktan sonra, genelde destanlardaki kahramanların yeraltına yaptıkları yolculuklar ve karşılaştıkları varlıklarla ilgili veriler sunulmuştur. Bu varlıkların tamamı kahramanın düşmanı olmayıp Alp Kara Kuş gibi ona yardım edenler de vardır. Bunun dışında Yedi Başlı Kocakarı, Çoyun Alp, Çantakçı, Temir Kulak, Kaşan Kara Alp gibi varlıklar da yeraltı dünyasına ait olup kahramanların karşısında yer almaktadırlar.

Sonuç bölümünde yazar Kırgızların arkaik destanlarının Türk dünyasının ortak mitolojisinin aktarılmasında çok işlevsel olduğu, destanlarda Kuday ve Umay’ın, dolayısıyla da eril ve dişilin birlikte sunulduğu, destanlarda insana karşı doğanın öncelikli olması gibi sonuçlara varmıştır ve modern dünyadaki cinsiyet eşitsizliği, ekolojik problemler vb. birçok sorunun çözümünde bu kültürel değerlerden faydalanılabileceğine dikkat çekmiştir. Devamında, Dede Korkut ve Oğuz Kağan gibi temel metinlerde görülen mitolojik bilginin bu destanlarda da görülüp aynı kaynaktan beslendiğini vurgulamış, folklor uzmanlarını teori geliştirmeye itebilecek kadar zengin bir mitolojik veri sunan bu dünyaya modern hikâye üreticileri olan senaristleri, yönetmenleri ve yazarları davet etmiştir (Çelik, 2020: 158).

Destanlara farklı bir açıdan bakıp dize dize inceleyen *Kırgız Arkaik Destanları ve Mitoloji* adlı bu çalışma, yazarın da alanında yetkin biri olması sebebiyle Türk mitolojisi ve destanlar üzerine çalışacak olan araştırmacılar için ilham verici bir kaynak niteliğindedir. Ayrıca hem destanları çok hassas bir şekilde ele alması bakımından hem de başlıklarda belirtilen mitolojik unsurlar ve kültürler hakkında geniş bilgiler sunması açısından keyifli bir okuyuş sunmaktadır.